

מנהגים לבעל הפרי מגדים

– נועם מגדים –

כולל דיני ומנהגי השנה
בסדר התפלה ועוד

יו"ל במהדורה מתוקנת

ליקוואוד

שנת תשפ"ג לפ"ק

תוכן הענינים

מנהגים לבעל הפרי מגדים

סימן א	דין קל ארך אפים ולמנצח
סימן ב	דין תחנון שהוא נפילת אפים
סימן ג	דין אב הרחמים והזכרות נשמות בשבת
סימן ד	צדקתך צדק
סימן ה	יהי רצון שאומרים אחר קריאת התורה בב' וה' כל ימות השנה
סימן ו	אבל אם רשאי להתפלל בימים שאין אומרים תחנון
סימן ז	ויהי נועם שאומרים במוצאי שבת, וקדושה ואתה קדוש
סימן ח	שיר מזמור לאסף האומרים בכל יום
סימן ט	מגן אבות ופרק במה מדליקין שנהגו לומר בשבת
סימן י	מזמור לתודה
סימן יא	קידוש
סימן יב	דין מערבית שנוהגים לאומרו ב"ט
סימן יג	השיר שהלויים היו אומרים
סימן יד	ואני תפילתי שאומרים שבת במנחה, ודיני קדיש וקריאת התורה
סימן טו	דין ברכת כהנים האומרים בברכת שים שלום
סימן טז	מזמור אלקים יחננו ולדוד ברוך במוצ"ש
סימן יז	עוד בדין הזכרת נשמות בד' פרשיות
סימן יח	הרחמן בברכת המזון בשבת וביו"ט
סימן יט	דין מי שאכל בחול ומשך סעודתו עד הלילה שהוא ר"ח
סימן כ	זמן תפלת ערבית והיתר מלאכה במוצאי שבת ויו"ט
סימן כא	בדין ק"ש של שחרית וערבית
סימן כב	דין תפלה

שו"ת מגידות

- בענין טעות בהזכרות • בענין טעות בספר תורה
- בעניני אבילות וקדיש • ביאור ביוצר שבת ראשון אחר הפסח

תוכן ענינים מפורט

הקדמת המוציא לאור 17

מנהגים לבעל הפרי מגדים

סימן א

דין קל ארך אפים ולמנצח ג

ימים שאין אומרים אא"א ולמנצח • ראש חודש • למה אין
ראש חודש אסור במלאכה • חנוכה • פורים • ערב פסח •
זמן שחיתת חגיגת י"ד • ערב יוה"כ • תשעה באב • תחנון בט'
באב במנחה • למנצח בשאר הימים שאין בהם תחנון • למנצח
בט"ו באב • למנצח בערב יו"ט • למנצח באסרו חג שבועות •
הספד ותענית באסרו חג שבועות • בדין יום טובח

אבל — למנצח בבית האבל • אא"א בבית האבל • ואני זאת
בריתי באבל • ויהי נועם ואבינו מלכנו באבל • סליחות בבית
האבל • תחנון בט"ב שנדחה • תחנון בבית האבל כשאנו שם
• תחנון כשמתפללים במקום שמת שם המת • תחנון בבית האבל
ביום ז' • שמע שמועה קרובה

חתן — למנצח אא"א ושיר מזמור לאסף • סליחות למתפללים
אצל החתן, ולהחתן עצמו

מילה — אא"א ולמנצח • סליחות בד' צומות • סליחות בשאר
תענית ציבור • סליחות ולמנצח לבעל ברית עצמו • מילה בבהכ"נ
אחרת • מילת עבד וגר וממזר • הטפת דם ברית, ציצין המעכבין,
מל ולא פרע

סימן ב

דין תחנון שהוא נפילת אפים יט

ימים שאין אומרים תחנון • מנחה שלפני ערב יוה"כ • סוף חודש
תשרי • פסח שני • תחנון ותענית בניסן ותשרי • ימים שאחר
שבועות • אסרו חג סוכות

- חתן — דין החתן והציבור כל ז' • חתן שנפסקו ציציותיו בשבת
- בדברי הרמב"ם הל' שבת לענין ציצית בשבת
- מילה — תחנון במילה בשחרית ובמנחה • מילה בבית אחר
- מילה שלא בזמנו
- שאר דיני נפילת אפים — נפילת אפים כלילה • נפילת אפים במקום שאין ס"ת • כיסוי הפנים בשעת נפילת אפים
- קל ארך אפים — נוסח קל ארך אפים • עמידה בא"א • עמידה בוידוי, וכשהש"ץ מתודה

סימן ג

דין אב הרחמים והזכרות נשמות בשבת כה

- מתי אומרים אב הרחמים ומתי אין אומרים אותו • שבת מברכים אב
- שבת מברכים אייר • מילה או חתונה בשבת מברכים בימי הספירה • בדברי המג"א לענין אה"ר בר"ח אייר ושבת מברכים אייר
- אב הרחמים והזכרת נשמות בימים שאין בהם צו"ץ • אב הרחמים והזכרת נשמות בד' פרשיות • אב הרחמים בימים שא"א בהם צו"ץ משום יום שלאחריהם • הזכרת נשמות כשקורין כל הבכור • הזכרת נשמות כשיש מילה ביו"ט או ביוה"כ • מילה בין אשרי לקדיש • יום ליבשה במילה בר"ה ויוה"כ • אב הרחמים בט"ב שחל בשבת

סימן ד

צדקתך צדק ל

- צדקתך ביום שלמחרתו אין אומרים תחנון • צידוק הדין וצו"ץ בר"ח • צו"ץ כשיש חתן ומילה • צו"ץ בימים שאין בהם תחנון בחול • צו"ץ בניסן, ר"ה ויוה"כ, וט"ב • אם דין צידוק הדין וצו"ץ שוין, ולענין ט"ב

סימן ה

יהי רצון שאומרים אחר קריאת התורה בב' וה' כל ימות השנה לג

- יהי רצון בימים שאין אומרים בהם תחנון • הזכרת נשמות בימים שאין בהם תחנון • יהי רצון במילה וחתן

סימן ו

אבל אם רשאי להתפלל בימים שאין אומרים תחנון לד

בימים שאין אומרים תחנון • בשבת ויו"ט, ובר"ה ויוה"כ • בחול
המועד • הזכרת 'מקרא קודש' בתפלה ביו"ט • הרחמן של שבת
ויו"ט וסוכות • 'מגדיל' ו'מגדול' בשבת ויו"ט, ובר"ח וחוה"מ

סימן ז

ויהי נועם שאומרים במוצאי שבת, וקדושה ואתה קדוש לח

בבית האבל • כשחל יו"ט באמצע השבוע • חל יו"ט ביום ו',
ובשבת • בשבוע שחל בו ערב פסח, או חל בו פורים • ויהי נועם
וואתה קדוש במוצאי שבת ט"ב
ויתן לך, מזמור אלקים יחננו, ופסוקי אליהו, במוצ"ש — במוצ"ש
ט"ב • במוצ"ש ביו"ט • טעם שאומרים פסוקי אליהו במוצ"ש •
בדין תחומין למעלה מעשרה • בדין ס"ס לחומרא בדרכן

סימן ח

שיר מזמור לאסף האומרים בכל יום מג

באיזה ימים אין אומרים שיר מזמור לאסף • בפורים • סדר שיר
של יום בר"ח חוה"מ פורים וחנוכה • בדין תדיר ופרסומי ניסא •
פרסומי ניסא עדיף, לדחות ולהקדים • נר חנוכה ונר שבת, איזה
מדליק תחילה • בדברי המג"א בזה • בדברי הט"ז על דברי
הרמב"ם בענין קידוש היום • בדברי הרמב"ם בענין נר ביתו ונ"ח
וקידוש היום

סימן ט

מגן אבות ופרק במה מדליקין שנהגו לומר בשבת מט

מגן אבות — טעם תקנת מגן אבות בליל שבת • בבית חתנים
ואבלים • בליל א' של פסח • במנין קבוע בלי ס"ת • בשבת
שאחר יו"ט
במה מדליקין — במוצאי יו"ט, ביו"ט ובחוה"מ • ביום
הכפורים • בבית האבל • במה מדליקין לאבל עצמו • ביוה"כ
• בחנוכה ובט"ב

סימן י

מזמור לתורה נג

בשבת ויו"ט וחוה"מ ופסח • פרשיות תורה ושאר קרבנות בערב
יוה"כ • הקרבת קרבן שלמים ביום שלפני ערב יוה"כ • מזמור
לתורה ופרשיות הקרבנות באבל ובט"ב

סימן יא

קידוש נד

קידוש ליל א' וליל ב' של סוכות • כשחל ליל ב' במוצאי שבת
• ברכת זמן בליל ב' של סוכות • כשלא אכל בסוכה בליל
א' • טעם הנוהגים ליקח פרי חדש בליל ב' דסוכות • בירך
זמן בשעת עשיית סוכה • סדר הקידוש בשבת חוה"מ סוכות •
בדברי הט"ז בסדר ברכת המוציא וברכת סוכה • חילוק אם מקדש
קודם נטילה או אחריו • בדברי הב"ח והא"ר כשהיתה הסוכה
עשויה ועומדת

עשרה מיני קידוש — ליל א' דסוכות • ליל ב' דסוכות • ליל ב'
דסוכות במוצ"ש • שבת חוה"מ סוכות • ליל שמיני עצרת •
יו"ט שחרית • ליל פסח • ראש השנה • ביאור נוסח הקידוש
בר"ה • נוסח התפלה ביוה"כ שחל בשבת • סיום 'ודברך אמת'
בר"ה • קידוש ליל שבועות

ד' פרקים בשנה שאין לקדש מבעוד יום — ליל א' דשבועות,
ודין ליל ב' • ליל א' דסוכות, ודין ליל ב' • ליל שמיני עצרת
• לילי פסח

קידוש בשבת • עמידה בקידוש • נוסח הרמב"ם בקידוש יו"ט
ור"ה

סימן יב

דין מערבית שנוהגים לאומרו בי"ט ע

מערבית כשחל יו"ט בשבת • כשחל יום א' בשבת, מה אומרים
בליל ב' • מערבית של שמחת תורה כשחל שמ"ע בשבת • שיר
של יום בשבת ור"ח ויו"ט • בדברי שו"ת פנים מאירות בשיר של
שמ"ע שחל בשבת

סימן יג

השיר שהלולים היו אומרים עד

שיר של כל יום • שיר של יו"ט • שיר של ר"ה

סימן יד

ואני תפלתי שאומרים שבת במנחה, ודיני קדיש וקריאת התורה עד

טעם תקנת ואני תפלתי • במנחה של יו"ט • במנחה של יוה"כ •
כשאינן ס"ת • בבית האבל

דיני קדיש שאחר קריאת התורה וקדישים שאומרים בכל יום
— מנחה של שבת • ז' קדישים שבכל יום • בשני ובחמישי •
הטעם שאומרים תתקבל בשחרית אחר סדר קדושה • קדיש תתקבל
בשבת ויו"ט ור"ח • מתי מחזירים הס"ת בשבת וביו"ט ובשאר
ימים שיש בהם קריאת התורה • קדיש תתקבל ביום שיש בו מוסף,
וביום שאין בו • קדיש במנחה של שבת ושל תע"צ • קדיש
כשיש הפטורה במנחה

מניין הקרואים, ודין המפטיר והקדיש — אם המפטיר ממנין
הקרואים בשבת ויו"ט ויוה"כ, ובתע"צ • הוספת קרואים ביו"ט
ויוה"כ • ימים שמפטירים במנחה, ושאינן מפטירים • טעם לשון
'מפטיר' • בקריאת מותר לדבר בד"ת בלחש • מתי נקרא
'מפטיר' ומתי לא • קדיש קודם מפטיר • קדיש אחר מנין
הקרואים או אחר חובת היום • קדיש בט"ב שחרית ובמנחה דתע"צ

סדר הקדישים בליל ט"ב • סדר הקדישים בפורים ערבית ושחרית
כללי קדיש בקצרה — מתי אומרים קדיש תתקבל מיד אחר שמו"ע,
ומתי לא • על מה אומרים קדיש תתקבל • קריאת המגילה בפורים
קודם ויתן לך • אם ש"ץ אומר קדיש שלם בלא תתקבל • קדיש
על הבימה או לפני העמוד, בשחרית ובמנחה • מתי אומרים קדיש
שאחר קריאת התורה בשחרית ובמנחה

סימן טו

דין ברכת כהנים האומרים בברכת שים שלום פח

ברכת כהנים ביחיד ובציבור • שים שלום ושלום רב • בתענית
ציבור במנחה • ביוה"כ במנחה ובנעילה • בתענית יחיד • בבית
האבל ובט"ב • בט"ב במנחה • כהן אבל, ואונן

דיני נשיאת כפים — נשא גרושה וחלוצה, וגרושה דרבנן • חלל דרבנן • ספק חלל • פסול שאינו נושא כפיו, אינו עולה לתורה ראשון • במקום שאין ס"ת • התחילו בעשרה ויצאו מקצתן • נשא ספק חלוצה • נשא אשה שרשאי לקיימה, אם פסול לעבודה • נושא נשים בעבירה פסול לעבודה ולנ"כ, מה"ת או מדרבנן • עד שידור הנאה, ממנה, או מכל הנשים • כהן שזינתה בתו • כהן שבתו חיללה שבת

סימן מז

מזמור אלקים יחננו ולרוד ברוך במוצ"ש צו

חל יו"ט במוצ"ש • חל חוה"מ במוצ"ש • חל ט"ב במוצ"ש • חל פורים במוצ"ש

סימן יז

עוד בדיון הזכרת נשמות בד' פרשיות צז

סימן יח

הרחמן בברכת המזון בשבת וביו"ט צח

הרחמן של שבת ושל יו"ט • בחוה"מ • אם אומרים 'ליום שכולו טוב' בר"ה • חוה"מ אם מקרי יו"ט • נוסח הרחמן בראש השנה • 'מגדול' בשבת ר"ח וחוה"מ • הרחמן בסוכות • דין מומר • מומר לתיאבון בע"ז • דין מחלל שבת בפרהסיא • מי נקרא 'מין' • נוסח הרחמן כשיש שם מומר • פסול עדות מה"ת תלוי במלקות • דין כלאים ביושב בקרון

סימן יט

דין מי שאכל בחול ומשך סעודתו עד הלילה שהוא ר"ח קא

סימן כ

זמן תפלת ערבית והיתר מלאכה במוצאי שבת ויו"ט קב

חל יו"ט במוצאי שבת • דין תוספת יו"ט • עבר ובישל, בבין השמשות, ובתוספת יו"ט • בדברי שו"ת פנים מאירות על התוס' בענין ג' כוכבים

סימן כא

בדין ק"ש של שחרית וערבית קד

- זכירת יצ"מ קודם צאה"כ • זכירת יצ"מ אם הוי זמן גרמא
- נשים בזכירת יצ"מ • פטור עבד וחצי עבד חצי ב"ח מק"ש • אם
- חשיב ק"ש זמ"ג משום בהשמ"ש • בדברי המג"א סי' ס"ז • אם
- כל פרשיות ק"ש הוי ד"ת • בדברי הט"ז סי' ס"ז • כל שצריך
- לעשות המצוה משום ספק, מברך עליה

סימן כב

דין תפלה קח

שו"ת מגידות

בענין טעות בהזכרות קיא

בענין טעות בספר תורה קיג

בעניני אבילות וקדיש קיט

ביאור ביוצר שבת ראשון אחר הפסח קכד

מפתח ענינים קכה

הקדמת המוציא לאור

אודה ה' מאד בפי ובתוך רבים אהללנו, שזיכני ברוב רחמיו וחסדיו להוציא לאור עולם חיבור זה, **מנהגים** שחיבר עמוד ההוראה אשר כל בית ישראל נשען עליו, רבינו הגדול **בעל הפרי מגדים** זצוק"ל, 'אשר אור תורתו וקדושתו זורח מלא כל הארץ כבודו, רבים ישתו דבריו בצמא' [לשון בעל שואל ומשיב בהסכמתו להספר במהד' שנת תרי"ד].

ספר זה, הכולל הרבה דיני ומנהגי השנה בסדר התפלה וכדומה, כתבו רבינו בשנת תקל"ד בהיותו בברלין בבית מדרשו של הגביר ר' דניאל יפה, וסידרו וערכו לפי ענינים (למנצח וקל ארך אפים, תחנון, אב הרחמים, ועוד ועוד, כאשר יראה הרואה ב'תוכן הענינים'), וגם באו בו הרבה ענינים מענין לענין. וכבר העיד בעל שואל ומשיב בהסכמתו שם, וז"ל, 'אמנם הקונטרס הלז מלא תורה במועצות ודעת בחריפות ובקיאות ומענין לענין כדרכו בקדש'.

חיבור זה נזכר כמה וכמה פעמים בחיבורו הגדול פרי מגדים על שו"ע או"ח [במנהגים שלי כתבנו מזה, 'ובמנהגים שלי כתבתי', ועוד], וגם ציוה שם לעיין בדבריו כאן [ועיין במנהגים שלי]. וז"ל המו"ל בדפו"ר, 'וכבר העלה המחבר אשר לו דומיה תהלה ותפארת גדולתו נודע בכל תפוצות הגולה, זכרון הקונטרס הזה פעמים רבות בכל חיבוריו'. וז"ל בעל שואל ומשיב בהסכמתו, 'והנה אמת נכון הדבר כי רוח הפמ"ג מרחפת על פני הקונטרס הלז, ונשקף הקונטרס הלז על פני כל מחברתו באו"ח' [והביא שם כמה דוגמאות לזה].

ולא עוד אלא שהחיבור משלים הרבה לדבריו שבפמ"ג, שבכמה מקומות קיצר בפמ"ג והאריך כאן במנהגים [במנהגים שלי הארכתי, 'במנהגים שלי הארכתי קצת וכאן אקצר', ויישבנו זה באורך במנהגים שלנו, ועוד], וכמ"ש עוד בעל שואל ומשיב שם במליצת לשונו לענין חיבור זה, 'ויתבאר הרבה דברים אשר מלא כפּו קוצר בפרמ"ג'.

* * *

החיבור נדפס לראשונה מתוך כתב יד ע"י ר' צבי הירש עדעלמאן, בתוך סידור 'הגיון לב' אשר הוציא לאור בקניגסברג בשנת תר"ו, וקרא לו בשם 'נועם מגדים'. גם הוסיף בו כמה דברים השייכים לענינים שבחיבור והדומה להם,

מתוך שו"ת של רבינו הנקראים 'שו"ת מגידות', ונמצאים בכרך אחד יחד עם כת"י ספר המנהגים. שוב נדפס החיבור כמה פעמים בתוך עוד סידורי תפלה [ובשנת תרי"ד ותרכ"א נדפס עם הסכמת בעל שואל ומשיב].

שוב נדפס כספר בפני עצמו בשנת עת"ר במונקאטש ע"י הג"ר דוב בערל הלוי קיממעל דומ"ץ דק"ק קניהניטש, שהוסיף עליו הערות רבות בשם 'בית הלוי', שם האריך הרחיב והעמיק בכמה וכמה ענינים שדן רבינו בהם וגם מענין לענין באותן ענינים, כי ה' הטובה עליו. הספר עטור גם בהרבה הערות וחידושים מכמה מגדולי הזמן המסכימים עליו. מהדורה זו נדפס שוב גם במהדורת צילום, וכבר אזל מן השוק זה כמה וכמה שנים.

למותר להאריך בתועלת הדפסת חיבור זה מחדש, 'כי יסוד הספר הוא על ההלכות הנצרכים ושכיחים כמעט בכל יום' [לשון גאב"ד ק"ק בראדי בעהמ"ח שו"ת מחזה אברהם בהסכמתו לספר נועם מגדים עם בית הלוי].

* * *

הספר במהדורתו שלפנינו נערך מחדש, עם מראי מקומות, סימני אתנחתא וסוף פסוק, חילוק לקטעים וכותרות מן הצד, הכל כדי להקל על הלומד כדי שלא יהיו דברי רבינו כספר חתום ולמען ירוץ קורא בו. [כל מה שהוספנו הוא בחצאי מרובע, ומה שבחצאי עיגול הוא מדברי רבינו].

כת"י רבינו מחיבור זה נמצא בביה"ס הבודליאני שבאוקספורד, והוא כרוך ביחד עם עוד כמה חיבורים שלו [פמ"ג הלכות פסח מהד' קמא עם קונטרס אחרון, פרשת דרכים, שו"ת מגידות, חידושי הו"ת (הלכה ותוספות) בהרבה סוגיות, ועוד]. החיבור מכיל י"ב דפים גדולים כתובים פנים ואחור, ומסומנים א-יב. בדף יב עמוד ב' (באמצע סי' כ) מפסיק, ונרשם שם 'יתר המנהגים עיין סוף הספר', ושם קרוב לסוף הכרך יש עוד שני עמודים של 'מנהגים', ושוב מפסיק בסוף העמוד (בסי' כב) ונשאר יתר הדף חלק.

המהדורה שלפנינו הוגה ע"פ כת"י זה, ונעשו בו כמה תיקונים, וגם הושלמו כמה שורות שחסרו [ובפרט בסימן יח, לענין מומר, שכנראה הושמטו מחמת הצנזור], והקדמה קצרה שכתב רבינו בתחילת הספר. גם סדר הספר נתקן ע"פ הכת"י, [שם מבואר שהחידושים בענין ק"ש וזכירת י"מ ועוד, שנדפסו בשאר המהדורות בתחילת הספר, מקומם באמת בסוף הספר בסי' כא-כב, וגם מש"כ שם על דברי שו"ת פנים מאירות, ומש"כ בענין טעות בהזכרה בתפלה, הם שלא במקומם].

הוספנו הערות בשולי הגליון, שם הבאנו בהרבה מקומות מדברי הפוסקים אשר רבינו מזכירם בקצרה, כדי שיהי' מובן על מה יסובו דבריו, ויוכלו המעיינים להתעמק ולהרחיב יותר בדבריו כדרכה של תורה. גם הבאנו בהערות מדברי רבינו בספרו פרי מגדים ובשאר חיבוריו, דברים השייכים לדבריו בהחיבור אשר לפנינו. [ובקצת מקומות מצאנו מקום להוסיף דברים בההערות מענין לענין, מתוך חיבורי רבינו הנמצאים בכתובים ועדיין לא יצאו לאור].

הדברים משו"ת מגידות שהכניס המו"ל דפו"ר לתוך ספר זה, השארנום על מקומם [והוהו גם המה ע"פ הכת"י]. ואף שבאמת אינם חלק מחיבור זה, ועתה כבר נדפסו במקומם בשו"ת מגידות (שי"ל עם הערות וביאורים 'מגד יהודה'), מ"מ כיון שכבר קנו מקומם גם פה, וגם יש שמציינים לדברי רבינו אלה 'שבספר נועם מגדים', לכן לא ראינו לנכון להשמיטם, ומשנה לא זהה ממקומה.

* * *

במהדורות שקדמו למהדורה זו נקרא הספר בשם 'נועם מגדים', והוא השם שקבע לו המוציא לאור בדפוס ראשון. רבינו עצמו כתב בכותרת שבתחילת החיבור 'קצת מנהגים', וכן ברשימות חיבוריו בכמה מקומות הזכירו כ'קצת מנהגים' או 'קצת מנהגי השנה'. גם בכמה מקומות בספרו פמ"ג כאשר ציין לספר זה, הזכירו כ'מנהגים שלי'. ולכן קראנו את הספר 'מנהגים לבעל הפרי מגדים', ורק בדף השער הזכרנו גם 'נועם מגדים' כיון שכבר נתפרסם בשם זה וצויין כך בכמה ספרים.

* * *

כאמור, רבינו הזכיר ספר זה ברשימות חיבוריו כ'קצת מנהגים', או 'קצת מנהגי השנה'. ובמקום אחד בפמ"ג או"ח כתב, 'ובמנהגים שלי שחברתי קצת ענינים בהם הארכת'. וכנראה שלשונות אלו אינם רק מפני ענוותנותו הגדולה, אלא שבאמת לא היה חיבור זה בעיני רבינו כדבר השלם וחיבור הנגמר, והיה ברצונו להוסיף עליו כהנה וכהנה.

וכ"כ באמת בתחילת הספר 'בכן ראיתי להזכיר קצת מנהגי השנה, אולי אזכה לעשות חיבור גדול על כל המנהגים'. וכן בפנים הספר (סוף סי' יא) כתב 'אתחיל לבאר שאר מנהגי השנה, אולי אזכה לעשות חיבור גדול על זה'. [ובספרו ראש יוסף (מגילה ל:) לענין הפטרה מענין הקריאה כתב 'אולי אזכה לפרשם על הסדר במנהגים שלי'].

ויש לציין, שמצינו מקומות בשאר ספרי רבינו שכתב על ענין מסויים 'ובמנהגים שלי כתבנו מזה', והדברים אינם מופיעים בחיבור זה שלפנינו [יעוין לדוגמא בפמ"ג סי' תפ"ט א"א סק"ג, וסי' תצ"א מש"ז בסופו]. עוד יש לציין, שרבינו כותב שהיה לו גם 'קונטרס קטן כרוך בסידור שלי, שקבצתי שם דינים מפוזרים לענין בית הכנסת', והזכירו כמה פעמים בפמ"ג או"ח וגם העתיק ממנו [יעוין לדוגמא במש"ז סי' קל"ז סק"ד וסי' קמ"א סק"ג].

* * *

אציב בזה מצבת זכרון לאבי מורי הכ"מ, ר' יוסף ב"ר נתן הלוי גרונבאום ע"ה, שנלב"ע ז' ניסן תשפ"ב. לבד דקדוקו בהלכה ובמנהג בכללות, במיוחד דקדק במנהגי ונוסחי התפלה של כל ימות השנה. עסקתי בספר זה במשך שנת האבל, והוא יוצא לאור לקראת היא"צ הראשון. יהי רצון שיהיה הלימוד בו לעילוי נשמתו, ותהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

* * *

ובצאתי את הכרך אפרוש כפי אל ה' בתפלה שלא יארע דבר תקלה על ידינו, ויהי נועם ה' אלקינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו.

אדר תשפ"ג,

נתן הלוי גרונבאום

ליקוואוד יצ"ו

מנהגים

לבעל הפרי מגדים

אמר הכותב, יען כי יש מקצת בעלי בתים יש להם קצת דינים מונחים אצלם בחדרי משכיתם, וכל אחד מהם יש לו לא פחות ולא יותר משני דינים או ב' וחצי ממנהגי השנה, ובכל עת וזמן הם שואלים הלומדים לומר להם, ומתכוונים להראות חריפותם ובקיאותם, והלמדן שלומד תורה לשמה יש לו יותר דינים ללמוד ולהבין, הלא התורה ארוכה מאד היא, ולפעמים מתכוונים לעשות מחלוקת בין הלומדים ולביישם באומנם שאינם יודעים כלום, בכך ראיתי להזכיר קצת מנהגי השנה, אולי אוכה לעשות חיבור על כל המנהגים.

והתחלתי לכתוב זה י"א תשרי מוצאי יוה"כ תקל"ד פה ברלין בבית הגביר כבוד הר"ר דניאל יפה נרו בבית מדרשו, וחתמתי שמי יוסף מלמד מלבוב.

סימן א

[דין קל ארך אפים ולמנצח]

אפים ולמנצח ותחנון משום דאיברי מועד, עכ"ל.

הרי מבואר שבשאר הימים מלבד אלו, אף שאין אומרים בהם תחנון רחום ותחנון והוא רחום כמו שיתבאר לקמן [סי' ב', דין תחנון], אפ"ה אל ארך אפים ולמנצח אומרים. וא"כ בערב יום טוב של שבועות וערב יום טוב של חמשה וכל שכן ערב ראש השנה [ד'] וכן חמשה עשר באב וט"ו בשבט, אומרים אל ארך אפים ולמנצח [ה].

אעתיק דברי הלבוש בסוף לבוש החור מה שהעתיק בשם הגאון מוהר"ה אייזק טירנא ז"ל^[א]. וז"ל שם בסעיף י"ג, אלו ימים שאין אומרים בהם אל ארך אפים מפני שהוא תחינה, ולמנצח יענך ה' ביום צרה שימים אלו לאו ימי צרה נינהו, וקו"ח שאין אומרים בהם תחנון. כל יום טוב^[ב] ושבת וערב פסח וערב יום הכפורים וחנוכה ופורים, אפילו פורים קטן דאדר הראשון שגם הם ימי משתה ושמחה, וגם בתשעה באב אין אומרים אל ארך

ימים
שאיין
אומרים
אא"א
ולמנצח

[א] ז"ל ספר המנהגים לר"א טירנא, דין אל ארך אפים. אלו ימים שאין אומרים אל ארך אפים ולמנצח קל וחומר תחנון. חנוכה ופורים אפילו פורים קטן דאדר הראשון י"א שאין אומרים אל ארך אפים ולמנצח. וכל יו"ט וערב פסח וערב י"כ ותשעה באב אין אומרים אל ארך אפים ולמנצח ותחנה, עכ"ל.

[ב] רבינו הביא דברי הלבוש אלו במש"ז סו"ס קל"א, ואחר שהזכיר יו"ט הוסיף בסוגריים (וחול המועד ג"כ).

[ג] היינו דאף דבערב יו"ט אין אומרים תחנון, מ"מ אומרים למנצח ואא"א. ועי' בדברי רבינו לקמן [עמ' י, ד"ה ולפי זה] שבסידורים נדפס שכל ערב יו"ט אין אומרים למנצח, וטעות הוא, וכ"כ בפמ"ג או"ח (שם). וע"ע בהערה ה'.

[ד] הנה בלבוש סי' תקפ"א ס"ג כתב דבערב ר"ה אומרים למנצח דכיון שמתענין שייך לומר שפיר יענך ה' ביום צרה. וע"ש בא"ר וא"ז שהק' ל"ל טעמא דכיון שמתענין, הא בכל ערב יו"ט אומרים למנצח. ות' דאפשר הו"א דער"ה חשיב נמי כמו יו"ט משום כפרה שמתחלת בער"ה, א"נ קמ"ל דאפילו במקומות שאין אומרים למנצח בכל ערב יו"ט מ"מ אומרים בער"ה, עכ"ד. ועכ"פ מבואר דער"ה כיון שמתענין בו יותר ראוי לומר בו יענך ה' ביום צרה משאר ערב יו"ט, וא"ש מה שכתב רבינו 'כל שכן ערב ר"ה'.

[ה] וע"ע לקמן עמ' י ד"ה ואמנם, ועמ' יב ד"ה השיירי כנה"ג.

המלכות שלא לומר קדושה^[ח] מש"ה
אומרים קודם, יענך כו') ומה"ט אומרים
למנצח אף בימים שאין אומרים תחנון
מפני דשייך לסדר קדושה, חוץ מר"ח
חנוכה ופורים וע"פ ועי"כ יע"ש^[ט].
והשמיט בכאן תשעה באב.

ואבוא לפרש על הסדר הזה שכתב
הלבוש בסימן קל"ב.

ראש חודש

ראש חודש אין אומרים אא"א ולמנצח
יענך משום דאומרים בהם
חצי הלל, גם ר"ח איתקש למועדים עיין
לבוש או"ח קל"א ס"ו וסימן תי"ח ס"א^[י]
יע"ש, מש"ה יש לו יתרון על שאר ימים

וטעות נפל בדפוס הרבה ספרי שו"ע
או"ח סימן קל"א סעיף א' בהג"ה^[י], מ"ש
ט"ו באב טעות הוא, כמו שהראה מקום
לסימן תקנ"ט ס"ד דט"ב איקרי מועד
שנאמר קרא עלי מועד כו'^[י].

ועתה אבאר הטעם מאי שנא אלו ימים
שאין אומרים אא"א ולמנצח יענך כו'
משאר ימים שאין אומרים תחנון ואפילו
הכי אומרים אא"א ולמנצח יענך.

הנה השמיט שם הלבוש בסוף הספר
ראש חודש שאין אומרים אא"א ולמנצח.
ובלבוש או"ח סימן קל"ב סעיף א' כתב
וז"ל דאומרים למנצח יענך קודם ובא
לציון מפני שנתקן על הצרה (רצונו לומר
ובא לציון תקנו שפעם אחת גזרה

[ו] ז"ל הרמ"א שם [בדפוסים אלו], ואפילו בימים שאין אומרים תחנון אומרים למנצח
מלבד בראש חודש וחנוכה ופורים וע"פ וערב יום כפור וט"ו באב [מנהגים וע"ל סי'
תקנ"ט], ע"כ. וע"ז כתב רבינו שט"ס הוא, וז"ל ט' באב במקום ט"ו באב, וכמו שמבואר
ממה שהראה הרמ"א מקום לסי' תקנ"ט שהוא דין ט' באב. והאריך בזה עוד לקמן [עמ' ט,
בענין תשעה באב, ד"ה והנה בש"ע] עי"ש. [וכדבריו כתב ג"כ במחצית השקל שם סקט"ו,
והביאו בהגהות הגרעק"א, וכ"כ הנתיבות במקור חיים].

[ז] ז"ל השו"ע סי' תקנ"ט שם, אין אומרים תחנון בת"ב ואין נופלין על פניהם משום
דמיקרי מועד. ושם ברמ"א כתב דאין אומרים אא"א ולמנצח.

[ח] ז"ל הלבוש שם, אע"ג שכבר אמרנו הקדושה שתי פעמים ביוצר ובתפלה, תקנו סדר
קדושה משום שבתחילה גזרו מלכות הרשעה על ישראל שלא יענו קדושה בתוך
התפלה והיו אורבים להם אם יענו קדושה בתוך התפלה, ולאחר התפלה כשהיו האורבים
הולכים להם היו קורין וקרא זה אל זה וגו' כו'.

[ט] בלבוש שם סיים וז"ל, שכל אלו ימים טובים הם יותר משאר ימים כמו שיתבאר
טעמא כל אחד במקומו בעזה"י. ואע"פ שאומרים בהם הסדר קדושה מ"מ אין אומרים
בהם למנצח להראות בהן קדושתן ושאינם יום צרה כמו שאר הימים, עכ"ל.

[י] בסי' קל"א שם כתב הלבוש דגם ר"ח מיקרי מועד, וכתב לעיין לקמן סי' ת"כ סעיף ב'.
ובסי' ת"כ [ס"א] כתב דר"ח אסור בהספד שהוא כמו יו"ט, וכמו שאסור בתענית שזה
מהיקשא ליו"ט וכמ"ש שם סי' תי"ח דאתקש ר"ח למועדים לשמחה דכתיב וביום שמחתכם
ובמועדיכם ובראשי חדשיכם, ע"כ. [עי' פסחים עז. ושבעות י. דר"ח איקרי מועד, וכ"ה

שאינן אומרים תחנון ואפ"ה אומרים
אא"א ולמנצח, משא"כ בראש חודש.

גם יש לומר דבר"ח בזמן שבהמ"ק
היה קיים היו מקריבין קרבן מוסף בו
מש"ה יש לו מעלה יתירה.

ומריש הוה קשיא לי, ראש חדש אמאי
אין אסור בעשיית מלאכה כמו ערב פסח
לאחר חצות דאיכא קרבן עי' תוס' פסחים
נ' א' ד"ה מקום יע"ש^[יא]. שוב ראיתי
ברא"ם ז"ל בביאורו לסמ"ג הלכות ערבי
פסחים [סוף ל"ת ע"ה] עמד בזה, הביאו
ג"כ הפר"ח או"ח סימן תס"ח אות א'
יע"ש. ותיירן הרא"מ ז"ל דלא רצו חז"ל

למה אין
ראש חודש
אסור
במלאכה

לחלוק בין קרבן ציבור דתמיד למוספי
ר"ח יע"ש. וזה יוצדק אם נאמר דיחיד
המביא קרבן מדרבנן אסור, משא"כ אם
נאמר מן התורה אסור כמ"ש התוס'
בפסחים שם, קשה קצת. ואיפשר בזמן
הזה ליכא קרבן אלא כל דבר שבמנין
כו'^[יב], י"ל דלא רצו לגזור במוספי ר"ח.
ואכתי קשה דאין רשאי להתיר אף שבטל
הטעם עיין רא"ם שם^[יג]. ועוד, דמשמע
בזמן שבית המקדש קיים נמי ר"ח מותר
במלאכה^[יד]. וי"ל דילפינן מה מצינו וק"ו
מתמיד שתדיר וכליל^[טו] וכו' ואפ"ה
מותר בעשיית מלאכה מואספת דגנך,
כ"ש כל קרבן ציבור, אבל קרבן יחיד

בערכין י: וע"ע תענית יז: ר"ח גופי' יו"ט הוא]. ובלבוש סי' תכ"ג ס"ג כתב לענין ר"ח,
דאין אומרים למנצח יענך ה' ביום צרה דלאו יום צרה הוא אלא יום שמחה. ובפמ"ג סי'
קל"א כתב דטעמא דר"ח משום הלל ואיקרי מועד.

[יא] שכתבו בשם הירושלמי [שם] דטעמא דערב פסח אסור במלאכה הוא משום שמקריבין
בו קרבן, ואף יחיד ביום שמקריב קרבן אסור במלאכה. ופריך בירושלמי א"כ קרבן
תמיד שהוא לכל ישראל וקרב בכל יום יהא כל יום אסור במלאכה, ומשני שאני תמיד
שהתורה הוציאה מן הכלל דכתיב ואספת דגנך ואם כל ישראל יושבים ובטלים מי יאסוף
להם דגן, עכת"ד. וא"כ ראש חודש שיש בו קרבן ציבור לכל ישראל ולא הוציאה התורה
מן הכלל, יהא אסור במלאכה.

[יב] בבעה"מ בפסחים שם כתב שבזמן הזה שאין קרבן, דין ערב פסח כשאר ערבי שבתות
ויו"ט. אולם הרמב"ן במלחמות כתב דמשנאסר הדבר נאסר לעולם, שכל דבר שבמנין
צריך מנין אחר להתירו. וע"ע בר"ן ורא"ש.

[יג] וז"ל, אבל בדבר שגזרו עליו בכללות, אע"פ שלא גזרו בו אלא מפני דבר שהיה בזמנם
בכל המקומות ועכשיו נתבטל אותו הדבר, הגזרה במקומה עומדת, דכל דבר שבמנין
צריך מנין אחר להתירו, עכ"ל.

[יד] בחגיגה יח. ר"ח יוכיח שיש בו קרבן מוסף ומותר בעשיית מלאכה. ובערכין י: דר"ח
לא איקדיש בעשיית מלאכה. ובהג' אבדק"ק בראדי בתחילת נועם מגדים מהד'
מונקאטש ציין לדברי הט"א מגילה כב:, ושם כתב דבזמן בהמ"ק באמת היה איסור מלאכה
בר"ח משום קרבן מוסף, והקשה א"כ גם בזה"ז יאסר וכמו ערב פסח, ותי' דשאני ערב פסח
שאינו אלא פעם אחת בשנה אבל לא רצו לאסור במלאכה בכל חודש.

[טו] כמ"ש בפסחים (סו. ועז.).

ליכא למילף מיניה דיו"ט שלו הוא וכתוב
שם תזבח דאסור בעשיית מלאכה עיין
ירוש פרק מקום שנהגו בירושלמי שם.

דבשני ימים מצוה להרבות בראשון^[יז].
ועוד נראה לי הואיל וברוב ימים אין
אומרים ב"ד בפשוטת ה"ה במעוברת
לא פלוג. וכ"כ בשיירי כנה"ג תרצ"ו
בהגהות ב"י אות ב' דאין אומרים למנצח
ואא"א בב' ימים שבאדר א' יע"ש.
ובית יוסף תרצ"ז סיים דיומי נס והצלה
ניגהו יע"ש^[יח].

חנוכה

חנוכה אין אומרים למנצח יענך כו'
ואא"א מפני שאומרים הלל הוה
כעין יום טוב, עיין לבוש או"ח קל"א ס"ו
ותרפ"ג סעיף א', ובאליהו זוטא אות א'
בשם כלבו דהוה כעין יום טוב שאומרים
הלל יע"ש, ומש"ה יש לו יתרון על שאר
הימים וכמ"ש לעיל [לענין ר"ח].

ערב פסח

ערב פסח אין אומרים לא למנצח
ואא"א, והטעם אבאר
לקמן [בסמוך, ד"ה והטעם]. ועיין שו"ע
או"ח תכ"ט ס"ב בהג"ה, ובסוף ספר
לבוש סעיף י"ג יע"ש וקל"ב ס"ב,
ובשו"ע קל"א ס"א בהג"ה. ולבוש
בתכ"ט לא הזכירו ע"ש באליהו זוטא^[יט].

והטעם נראה לי, שיום הקרבת קרבן
פסח הוה כיו"ט אף עכשיו יש לו מעלה
יתירה. ואף שהקרבת פסח אחר חצות
קרב, מ"מ אף בשחרית אין אומרים
למנצח, דמכל מקום יש לו מעלה יתירה
אותו היום.

פורים

פורים אין אומרים למנצח ואל ארך
אפים, הן בשנה פשוטה ואף
שנה מעוברת אין אומרים ב"ד וט"ו
באדר ראשון וכ"ש באדר שני, עיין או"ח
תרצ"ז למנצח וה"ה אל ארך אפים שאין
אומרים כמ"ש הלבוש שם ובסוף הספר
סעיף י"ג בשם מנהגים דהם ימי משתה
ושמחה^[טז], דאף אדר א' מצוה להרבות
כו' (עיין א"ז וא"ר תרצ"ז אות א'

[טז] בשו"ע שם כתב שאין נופלין על פניהם ואין אומרים מזמור יענך ה' ביום צרה,
ובלבוש כתב מפורש שגם אין אומרים אא"א. וכ"כ הלבוש במנהגים, והוסיף שם
טעמא דהם ימי משתה ושמחה.

[יז] הא"ר דקדק מלשון הלבוש דגם בט"ו מצוה להרבות, וכתב דאף שלשון הרמ"א לא
משמע כן, י"ל דנכלל במ"ש הרמ"א וטוב לב משתה תמיד.

[יח] בב"י שם כתב, ועכשיו לא נהגו להרבות בסעודה לא ב"ד ולא בט"ו שבאדר הראשון,
ומ"מ נוהגים שלא ליפול על פניהם ושלא לומר מזמור יענך ה' ביום צרה משום דיומי
נס והצלה הם, עכ"ל. [ולכאוף' הכוונה, דאף דאין שייך הטעם דימי משתה ושמחה, כיון
שכתב שלא נהגו להרבות בסעודה, מ"מ סו"ס ימי נס והצלה הם ולא ימי צרה].

[יט] שכתב שהרמ"א כתבו בסי' תכ"ט, והלבוש הזכירו בסי' תס"ח [ס"י].

פרק ששי הלכה ט' תמה עליו, וכתב שמקרא מפורש הוא בפ' ראה [טז, ד] שם תזבח בערב ומוקי לה בחגיגת י"ד, יע"ש שהניח בצ"ע. עיין כתבי מהרא"י [סי' פ', כב].

ומן שמיא אנהירינן לעיינין, דאמת בפסחים ע"א א"ב [כג] וברש"י שם מוקי לה לקרא דראה בחגיגת י"ד, אבל רש"י

ומיהו משום קרבן חגיגה מבואר דג"כ זמנה אחר חצות [כ]. ואף שהרא"מ ז"ל בחידושו על [הסמ"ג] הלכות פסח כתב תירוצ' שני דחגיגה כל היום, והואיל ובשביל פסח אתיא לא החמירו אלא מזמן שחיטת הפסח [כא]. והיינו אם נאמר דיחיד המביא קרבן יום טוב שלו דרבנן, אבל אם נאמר מן התורה, קשה. ומכל מקום המשנה למלך בהלכות כלי המקדש

[כ] בסמ"ג [סוף ל"ת ע"ה] כתב וז"ל, לפי שיום י"ד בניסן אינו כשאר ערבי ימים טובים, מפני שיש בו חגיגה ושחיטת קרבן כדמפרש בירושלמי, וזמן פסח מתחיל בחצות, עכ"ל. וברא"ם שם כתב וז"ל, מפני שיש בו חגיגה ושחיטת קרבן, היינו חגיגת י"ד דתקון רבנן כדי שיאכל פסח על השובע, משא"כ בשאר ערבי יום טוב דחגיגה דיום טוב ביו"ט עצמו הוא, עכ"ל. ונמצא דאיסור מלאכה הוא גם משום חגיגה ולא רק משום פסח. ומ"מ אין בזה טעם לאסור כל היום, שהרי חגיגה גופא זמנה רק אחר חצות.

[כא] הרא"ם הקשה מדתניא בפסחים נט. דאין שוחטין אחר תמיד של בין הערבים חוץ מקרבן פסח לבדו, דמשמע דשחיטת חגיגה קודמת לשחיטת התמיד, וא"כ היה ראוי לאסור המלאכה קודם חצות [משום חגיגה]. ות' דכיון דחגיגת י"ד אינה אלא כדי שיאכל הפסח על השובע והוי טפל אצל הפסח לא חשש התנא לומר חוץ מחגיגה וקרבן פסח, ולעולם שחיטתו אחר תמיד של בין הערבים, דהיינו רק אחר חצות. א"נ אפילו את"ל דשחיטתו קודם התמיד מ"מ אינו נשחט אלא מחצות היום ולמעלה בתוך הזמן שמחצות עד שחיטת התמיד. א"נ כיון דחגיגת י"ד אינו אלא כדי שיאכל הפסח על השובע, אין לאסור המלאכה אלא בעד שחיטת הפסח לבדו, ע"כ. ולפי התי' האחרון נמצא דזמן שחיטת החגיגה הוא גם קודם חצות, וא"כ באמת זמנה כל היום, אלא דמ"מ לא אסרו מלאכה אלא בזמן שחיטת הפסח שהיא רק אחר חצות.

[כב] בבית הלוי [על נועם מגדים דפוס מונקאטש, אות יח בסופו] כתב דהיינו מה שכתב בפסקים וכתבים שבתוה"ד סי' פ' דחתן שנכנס לחופה אחר חצות אין לומר בשחרית דכולי יומא חדא מלתא היא, כמו ערב פסח שאין אומרים בשחרית אף דאין פסח נשחט אלא אחר חצות, ע"כ. וכן בפמ"ג או"ח סי' קל"א הביא דברי התרוה"ד [והובאו דבריו לקמן בהערה כד]. ובכת"י נראה דתיבות אלו: עיין כתבי מהרא"י פ', הן הוספה שהוסיף רבינו אח"כ. וצ"ל שזה חוזר על מש"כ בתחילת דבריו בעיקר טעמא דאין אומרים למנצח גם בשחרית אף דאין ק"פ קרב אלא אחר חצות.

[כג] היינו דמבואר כן בגמ' שם דף ע"א בעמוד א' ובעמוד ב', דאיתא שם עא. דתניא לא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבוקר [ופרש"י בחגיגת ארבעה עשר מיירי דנשחטת עם הפסח בערב], וממשיך בעמוד ב', לימד על חגיגת י"ד שנאכלת לשני ימים ולילה אחד, עי"ש עוד.